

Милена Кирова
Софийски университет
milena_kirova@hotmail.com

От сянката на историята: Жените в българското общество и култура. Извори за историята на жените: дневници, спомени, писма, белетристика. Красимира Даскалова, Жоржета Назърска, Ренета Рошкева (съставителки), София: Университетско издателство „Св. Кл. Охридски“, 2021.

Milena Kirova
Sofia University
milena_kirova@hotmail.com

From the Shadows of History. The Women in Bulgarian Society and Culture. Sources of Women's History: diaries, memories, letters, fiction" (Krasimira Daskalova, Zhorzheta Nazarska, Reneta Roshkeva, eds.), Sofia University Press: Sofia, 2021.

Abstract

This is a review of a volume entitled "From the Shadows of History. The Women in Bulgarian Society and Culture. Sources of Women's History: diaries, memories, letters, fiction"; the second book in a sequence of volumes dedicated to the history of women in Bulgaria. (The first book was published in 1998.) Krassimira Daskalova, Zhorzheta Nazarska, and Reneta Roshkeva have edited a large and impressive book of 620 pages; this is the most significant text so far in the sphere of Bulgarian Women's history. The first part of the book presents an overall of six women who graduated from a prominent women's school founded by American Protestant missionaries in Constantinople: Home School (1871), which later turned into Constantinople Woman's College (1891). The second part of the book is entitled "Bulgarian Women's Movement in 20th Century and Its Leaders". Only one but a very prominent functionary of this movement is presented here: Dimitra-

na Ivanova. Her biography is presented in detail by Krasimira Daskalova.

Keywords: History of Women, Home School, Constantinople Women's College, Dimitrana Ivanova

Понякога задавам на своите студенти стария изгъркан въпрос: Знаете ли кой е градът с най-много българи преди Освобождението? Докъм края на 90-те години все се намираше по някой студент, прочел „Българският Великден“ на Тончо Жечев. Никой никога обаче (и не само между студентите) не е споменавал за присъствието на българки там. Е, може би само за Катерина Стойоглу като „икономка“ на Петко Славейков. Същото би се случило, ако се зададе въпрос за приноса на американските протестантски мисионери към българската култура: някой може би ще си спомни за д-р Лонг покрай известния превод на Библията. Те обаче са положили грижи и за развитието на женското образование сред християнските поданици на Османската империя. През 1863 г. е основан американският мъжки колеж, станал известен с името на неговия основател като Робърт колеж. Осем години по-късно е основано и американско девическо училище, отначало с по-скромни цели, както личи от самото му име – Home School. Двайсет години по-късно то се превръща в почти-аналог на мъжкия Робърт Колеж и получава името Constantinople Woman's College.

Home School посещават общо 35 български момичета, 15 от които го и завършват. В колежа се обучават 278 млади българки и пак около една втора от тях го завършват с бакалавърска степен. Тези факти вече насочват вниманието към един традиционен проблем на българската историография: симптоматичните липси на информация за онези случаи, които засягат участието и приноса на българските жени. (За колко жени например си спомняте да е казано нещо в петтомната история на нашата възрожденска култура, написана от Боян Пенев?) За да бъдат запълнени липсите и още повече за да бъде изработен нов и различен (тук май ще трябва да използвам вносният термин *gender sensitive*) подход, не е достатъчно само да се внася отвън академична теория. Гола е историята без факти, събрани на място. Необходимо е да се попълни документалният ресурс,

върху който израства всяка национална история – задача и бавна, и трудна, и не особено благодарна.

Системен и за пръв път методологически предпоставен принос в тази посока правят Красимира Даскалова и Жоржета Назърска през последното десетилетие на предходния век. Покрай глобалната тогава вълна на интереса към всичко „женско“ се появиха и множество статии от млади изследователки, открииха се фигури на неизвестни жени, нерядко авторки на интересни произведения в някакъв вид (включително епистоларна) проза. После вълната се върна назад и помете доста от тези изследователки. Останаха малко, но затова пък много мотивирани и дори, бих казала, с чувство за мисия.

Една от важните стъпки в натрупването на изворов материал за мястото и ролята на жените в България беше сборникът „От сянката на историята. Жените в българското общество и култура“ (1998). Задачата му, както ще каже по-късно съставителката Кр. Даскалова, беше „да направи видими и използваеми поне някои от важните автори и техните публикации от XIX и XX век, мислещи по проблемите на женския пол: образование, възпитание, социална реализация и материални ограничения“ (с. 7). Двайсет и три години по-късно се появява втори том на проекта „От сянката на историята“, този път съставен от изворов материал, свързан единствено с присъствието и делото на конкретни жени: „Извори за историята на жените: дневници, спомени, писма, белетристика“. Негови съставителки са Кр. Даскалова, Ж. Назърска и Р. Рошкева. Книгата е голяма и внушителна (620 страници), най-значимото до този момент дело в тази посока; поделена е на две основни части.

Първата част е посветена на жените-възпитанички на двете американски девически училища в Истанбул. Започва с пълноценна студия (65 стр.) от Кр. Даскалова; задълбочена и подплатена с много факти, тя разказва историята на двете училище, очертава портрети на три от американските преподавателки в тях, прави социален профил на българските възпитанички, поставя специални акценти върху българките преподавателки в Константинополския колеж. Академичният разказ е сдвоен с гласовете на две жени сред първите, завършили някогашното Home School: Еленка Димитриева-Енчева и Пенка Рачева-Димитриева, и двете от Шумен. (Съвсем разбираемо,

училището е посещавано от дъщерите на заможни и просветени възрожденски семейства.) И двете са въведени от Димитър Енчев, който е наследник на едно разклонение от големия род, в който са преплетени техните биографии.

Тук и до края на тази част представянето на всяка от общо петте жени следва един и същи, добре отработен модел. Най-напред биографичен разказ от наследник на рода, към който принадлежи жената, придружен с интересни снимки от неговия личен архив. После – биографични допълнения и задълбочаване на разказа в научен контекст. И накрая е представено творческото наследство на самата жена. Пенка Рачева например присъства чрез своя дневник от времето, прекарано в девическото училище между края на 1882 и лятото на 1883 година. Оригиналът на този дневник се намира в архива на Колумбийския университет в Ню Йорк, а текстът е разчетен и преведен на български език от младата Анна Рошкева.

Второто поколение жени, представени в Първа част, е родено през последното десетилетие на 19 век. Тук са Василка Димитриева, Соня Краева-Кикименова и Недялка Каблешкова-Върбенова. И трите са активистки на женското движение в България между двете световни войни, заемали са ръководни длъжности в различни дружества, попадат сред основателките на Българския женски съюз, пътуват често в чужбина. Василка Димитриева е представена с подбор из нейната лична кореспонденция, запазена в родовия архив на нейния племенник Д. Енчев.

Много интересно е представянето на Соня Краева-Кикименова, тъй като е опреходено от истинска статия на Жоржета Назърска върху историята и спецификата на женското мемоарно писане в България и на Балканите със специален акцент върху писането на автобиографична проза – тема, по която все още се знае малко у нас, включително от изследователите на българската литература. Без да познава примера на други съчинения из балканската автобиографична традиция (не само от жени), Соня Краева-Кикименова създава богат и разнообразен автобиографичен дискурс, истински документ за чувствителността и миогледа на интеллигентните млади българки от първите две десетилетия на 20 век. Интересна може да бъде съпоставката на нейния текст с друг „дневник“ от

същото време – романа „Зара“ (1914) от Евгения Димитрова, първия опит за психологическо портретиране на същия тип жена.

Специално бих искала да обърна внимание на Недялка Каблешкова-Върбанова, и не само защото е баба на един мой уважаван колега-литератор, проф. Николай Аретов. Тя е единствената не просто пишеща между шестте жени, но писателка в пълния смисъл на думата, макар и останала неизвестна в историята на българската литература. Освен на един сборник с разкази, издаден през 1944 г., Недялка е авторка на непубликувания по-рано роман „Фасади“, написан в края на нейния живот, предложен през 1974 г. на тогавашното издателство „Христо Г. Данов“ и отхвърлен от него. „Фасади“ е не само увлекателно четиво, истински bildungsroman за емоционалното и душевно израстване на една млада българка от Втората световна война докъм края на 50-те години на 20 век. Тя е силен психологически документ, един от малкото, които разказват отвътре и с откровено-непристорена лична пристрастност борбата за еманципиране от капана на женското възпитание, за извоюване на социална и емоционална независимост в един исторически труден свят.

Част Втора на сборника е озаглавена „Българското женско движение през XX век и неговите лидерки“. Тук е представена само една, но затова пък много видна жена – Димитрана Иванова. Нейната биография е разказана от Кр. Даскалова в подробен и цялостен портрет. Следват го спомените на Димитрана Иванова, близо сто страници – ценен принос към историята на женското движение у нас чак до 50-те години на 20 век. Още един път ще кажа, че всички представени в този сборник жени са активистки на женското движение в България, изявени хора с множество социални и лични контакти в различни страни, уважавани личности на своето време. Българската история може само да спечели от тяхното присъединяване към разказа за времето между двете световни войни.

И накрая искам да добавя нещо, което ми се стори интересно, а и показателно в някаква степен. И шестте жени, за които говорим, са изключително дълголетни според стандарта за дълголетие в тяхното време: те живеят между седемдесет и седем и деветдесет и три години, а средната им възраст надхвърля

осемдесет и четири години. (В сравнение с тях достолепно остарелият Патриарх на българската литература изглежда все още млад.) Това ги прави съвременнички на невъобразимо количество събития и промени в историята на България, а и на целия свят. Освен това, изкушавам се да помисля, може би има някаква връзка между дълголетието, чувството за социална мисия и силния, борбен дух. Или поне ми се иска да има, когато става въпрос за жени.